

Marcin Gospodarowicz

LOKALNE INSTYTUCJE FINANSOWE A SYTUACJA EKONOMICZNO-SPOŁECZNA GOSPODARSTW ROLNYCH

WSTĘP

W ostatnich latach w polskim sektorze rolnym można zaobserwować procesy modernizacyjne, prowadzące do unowocześniania technik wytwórczych i przeorientowania gospodarstw rolnych na rynkowe sposoby działania. Duże znaczenie dla powodzenia tego procesu ma oddziaływanie czynnika zewnętrznego, jakim jest działalność instytucji lokalnych, rozumiana: „jako trwałe, prawne, organizacyjne i zwyczajowe uwarunkowania dla powtarzalnych ludzkich zachowań i międzyludzkich interakcji”¹.

Z punktu widzenia modernizacji gospodarstw rolniczych najistotniejsze znaczenie mają lokalne instytucje/organizacje działające w bezpośrednim otoczeniu rolnictwa².

Głównym celem prezentowanej analizy jest przedstawienie relacji między użytkownikami gospodarstw rolnych a lokalnymi instytucjami wspierającymi te gospodarstwa. Szczegółowy zakres analizy dotyczy badania efektów współpracy z organi-

¹ T. Dołęgowski, *Konkurencyjność instytucjonalna i systemowa w warunkach gospodarki globalnej*, Monografie i Opracowania nr 505, Wyd. SGH, Warszawa 2002, s. 12.

² A. Czudec, R. Kata, T. Miś i D. Zając, *Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008, s. 32.

zaczajami należącymi do sfery rynku. W grupie tej znalazły się instytucje finansowe, tj. banki spółdzielcze i komercyjne, fundusze poręczeń kredytowych, a także inne instytucje związane ze sferą zbytu oraz instytucje ubezpieczeniowe.

Podstawą analizy był materiał statystyczny pochodzący z badań ankietowych gospodarstw rolnych uczestniczących w Polskim FADN (IERiGŻ-PIB). Badania były prowadzone od czerwca do września 2008 r. Dane statystyczne dotyczą lat 2006–2007. Uwzględniono dane pochodzące z 400 gospodarstw z całego kraju. Do analizy zjawisk społeczno-ekonomicznych wykorzystano również materiały statystyczne z Banku Danych Regionalnych GUS.

1. Instytucje działające w otoczeniu gospodarstw rolnych

Lokalne instytucje tworzą ramy i mechanizmy regulujące zachowanie użytkowników gospodarstw rolnych w procesie gospodarowania. Wpływ tych instytucji na funkcjonowanie gospodarstw rolnych ułatwia m.in.:

- ❖ szybsze dostosowanie się gospodarstw do zmieniających się warunków ekonomicznych i organizacyjnych,
- ❖ angażowanie się w efektywną działalność rynkową,
- ❖ dostęp do informacji o sytuacji na rynkach rolnych,
- ❖ obniżenie kosztów transakcyjnych.

Instytucje te przyjmują różne formy organizacyjne i mechanizmy działania, ich rola i zadania muszą być jednak dostosowane do wymogów funkcjonowania gospodarstw w gospodarce rynkowej.

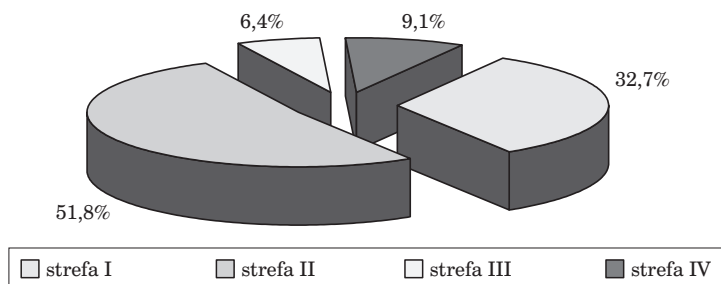
W ramach przeprowadzonego badania wyróżniono następujące sfery działalności organizacji lokalnych:

- ❖ rynku – I,
- ❖ polityki rolnej i obszarów wiejskich – II,
- ❖ społeczeństwa obywatelskiego – III,
- ❖ wdrożeń nowych technologii do produkcji – IV.

Odsetek kontaktów z instytucjami z poszczególnych sfer został zaprezentowany na wykresie 1.

Instytucje sfery rynku, najbardziej interesujące z punktu widzenia przeprowadzonej analizy, działają głównie w zaopatrzeniu i skupie, przetwórstwie rolno-spożywczym oraz obsłudze finansowej rolnictwa. Są to organizacje, z którymi rolnicy podejmują współpracę o charakterze komercyjnym, związane z zaspokojeniem określonych potrzeb wynikających z prowadzonej działalności gospodarczej.

Zbiornicze wyniki analizy wskazują, że kontakty z organizacjami sfery rynku utrzymywało przeciętnie 35% badanych gospodarstw. W grupie badanych jednostek najwięcej rolników (ponad 90%) zadeklarowało utrzymywanie kontaktów z instytucjami finansowymi – bankami spółdzielczymi i komercyjnymi. Wysoki odsetek

Wykres 1. Kontakty rolników z instytucjami w poszczególnych sferach działania instytucji w 2007 r.

Strefa I – strefa organizacja sfery rynku

Strefa II – organizacje realizujące politykę rolną i obszarów wiejskich

Strefa III – Organizacje społeczno-zawodowe (samoorganizacja)

Strefa IV – Instytucje wdrożeniowe

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

odpowiedzi pozytywnych (ponad 73%) padł również na pytanie o kontakty z instytucjami ubezpieczeniowymi.

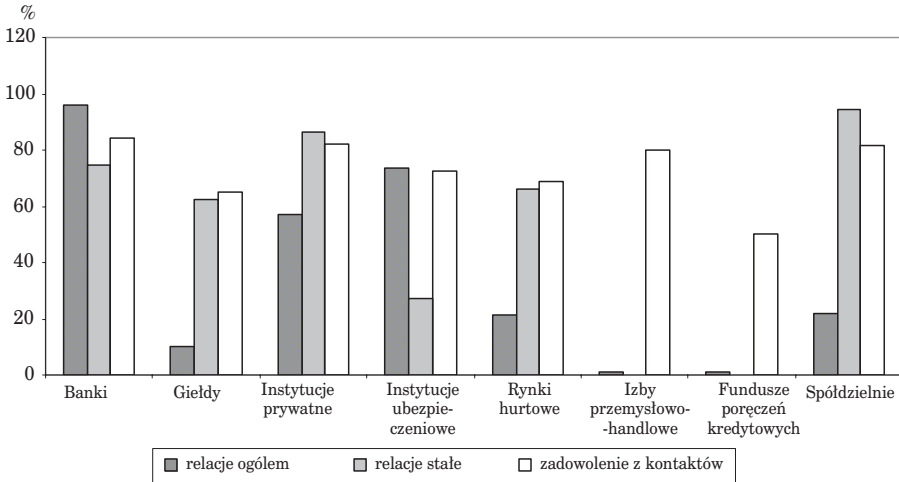
W dalszej kolejności badane gospodarstwa korzystały ze wsparcia instytucji prywatnych – działających w sferze zaopatrzenia, zbytu, przetwórstwa (ponad 57%), spółdzielni (22%), rynków hurtowych (ponad 21%) oraz giełd (1/10). Stosunkowo najmniejsze wsparcie badane gospodarstwa otrzymały ze strony instytucji odpowiedzialnych za mikrofinansowe wspomaganie rolnictwa. Jedynie 1 na 100 gospodarstw zadeklarowało korzystanie z poręczeń i innych form współpracy z samorządowymi funduszami poręczeń kredytowych. Równie nieliczne i nieistotne okazało się być wsparcie ze strony samorządów gospodarczych (izb przemysłowo-handlowych). Niecałe 2% ankietowanych rolników zadeklarowało kontakt z tymi instytucjami w ciągu lat 2004–2006.

Zbiornicze rezultaty analizy wykorzystania pomocy ze strony instytucji wsparcia rynku przedstawia wykres 2.

Dokonując charakterystyki relacji rolników z instytucjami otoczenia rynkowego, podjęto próbę ich syntetycznego ujęcia z punktu widzenia częstości kontaktów z instytucjami oraz zadowolenia z działań z punktu widzenia ankietowanych gospodarstw rolnych.

Dla ponad 74% gospodarstw korzystających z kontaktów z bankami relacje te miały charakter stały, tj. odbywały się wielokrotnie w ciągu roku, ponad 50% udziału kontaktów stałych zanotowały również giełdy, instytucje prywatne i rynki hurtowe. Prawie stu procentowa (94%) była stałość kontaktów gospodarstw ze spółdzielniami – w odróżnieniu od zakładów ubezpieczeń, gdzie wielokrotny kontakt

Wykres 2. Struktura gospodarstw według częstości relacji z instytucjami wsparcia

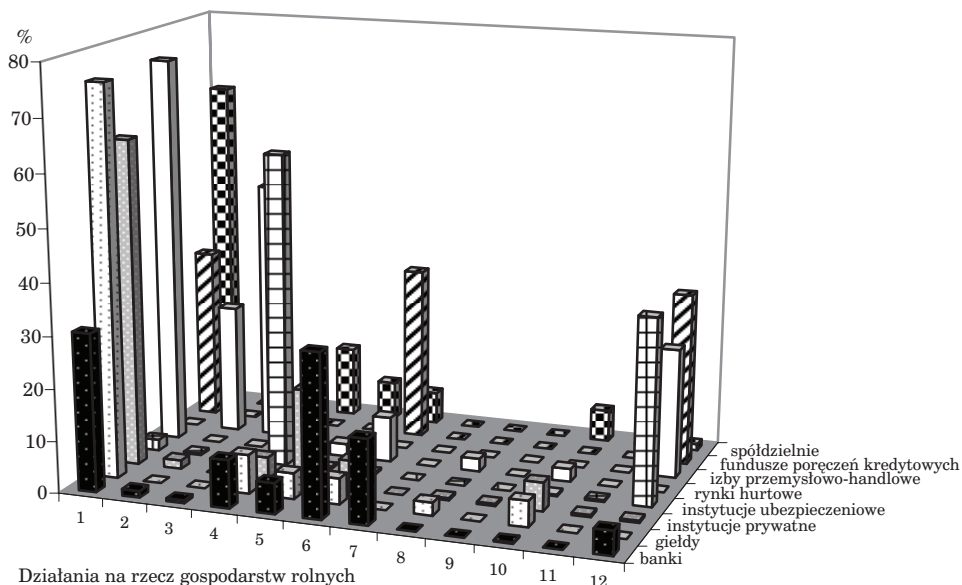
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

w ciągu roku deklarowało zaledwie 27% rolników. Proporcje te wynikają przede wszystkim ze specyfiki działalności instytucji obu typów; kontrakt ubezpieczeniowy zawierany jest na określony czas, podczas gdy współpraca ze spółdzielniami ma charakter ciągły i nieustający. Brak stałych kontaktów zadeklarowano w odniesieniu do izb przemysłowo-handlowych i funduszy poręczeń kredytowych.

Spośród rolników utrzymujących stałe kontakty z instytucjami zadowolenie z jakości tych relacji deklarowało ponad 84% respondentów kontaktujących się z bankami. Ponad 80% zadowolonych zarejestrowano również wśród rolników deklarujących kontakty ze spółdzielniami i instytucjami prywatnymi. Około 7 na 10 rolników deklarowało zadowolenie z kontaktów z giełdami, rynkami hurtowymi i instytucjami ubezpieczeniowymi.

Jednym z aspektów badania współpracy organizacji sfery rynku z gospodarstwami rolnymi była analiza korzyści, jakie rolnicy mogą osiągnąć dzięki utrzymywaniu takiej współpracy. W przypadku banków komercyjnych i spółdzielczych oczekiwanymi przez rolników efektami współpracy są korzyści związane z możliwościami zwiększenia produkcji i silniejszego powiązania gospodarstwa z rynkiem (1/3 odpowiedzi) oraz uzyskania wsparcia finansowego w różnej postaci (ponad 33% odpowiedzi). Podniesienie poziomu produkcji wymieniane było również jako główna korzyść ze współpracy z giełdami, instytucjami prywatnymi, rynkami hurtowymi i spółdzielniami. Rozkład sfer korzyści z relacji z instytucjami dla badanych gospodarstw rolnych został zaprezentowany na wykresie 3.

Wykres 3. Instytucje sfery rynku w aspekcie ich działań na rzecz gospodarstw rolnych

Obszary efektu współpracy: 1 – zwiększona produkcja, silniejsze powiązanie z rynkiem (podniesienie konkurencyjności, specjalizacja, otwarcie nowych możliwości sprzedaży produktów, sprzedaż produktów w najkorzystniejszym okresie – chłodnia), 2 – modernizacja działalności w produkcji rolnej (wspieranie produkcji ekologicznej, różnicowanie działalności, bioróżnorodność, zachowanie walorów środowiska naturalnego – wielofunkcyjność rolnictwa), 3 – uruchomienie działalności pozarolniczej, 4 – obniżenie ryzyka gospodarowania, 5 – obniżenie kosztów (zmniejszenie zużycia nakładów), 6 – uzyskanie korzyści finansowych (wsparcie z UE), 7 – zwiększenie powierzchni gospodarstwa, 8 – pogłębienie integracji z rolnikami, 9 – podniesienie kwalifikacji, nabycie nowych umiejętności, 10 – poprawa jakości produktów i uszlachetnienie produktów (np. sortowanie), 11 – poprawa stanu środowiska, 12 – poprawa warunków i bezpieczeństwa pracy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Na podstawie wymienionych na wykresie 3 szczegółowych efektów dokonano ich dalszego grupowania, uwzględniając znaczenie w funkcjonowaniu gospodarstwa. Wydzielono trzy grupy efektów:

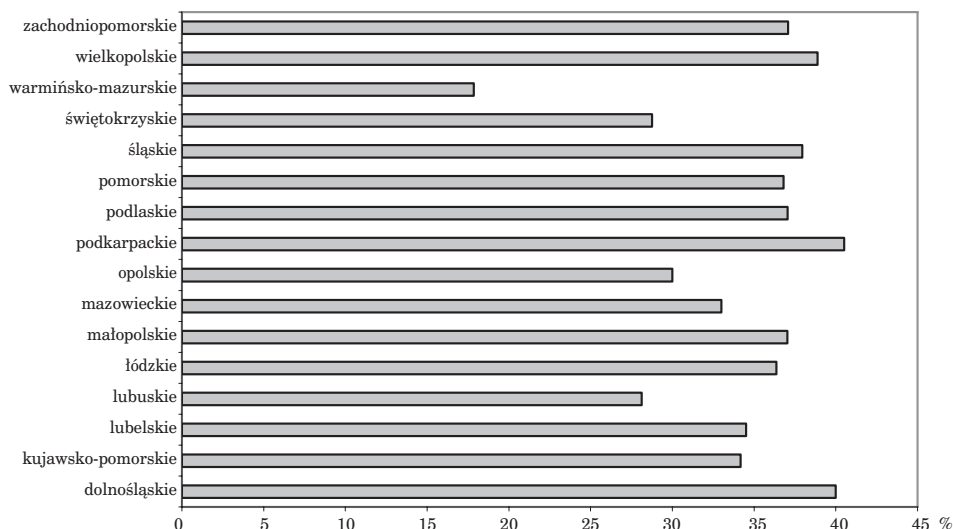
- 1) efekty rzeczowe (30,5% ogólnych wskazań): zwiększenie produkcji, silniejsze powiązanie z rynkiem, specjalizacje, otwarcie nowych możliwości sprzedaży produktów (21,0%), nowe działalności w produkcji rolnej (3,7%), uruchomienie działalności pozarolniczej (0,6%) i zwiększenie powierzchni gospodarstwa (5,2%),
- 2) efekty ekonomiczno-finansowe (34,6%): obniżenie ryzyka gospodarowania (10,2%), obniżenie kosztów (6,8%) i uzyskanie korzyści finansowych (17,6%),

3) efekty pozaekonomiczne (34,7%): pogłębienie integracji z rolnikami (7,4%), podniesienie kwalifikacji (9,4%), poprawa jakości produktów i uszlachetnienie produktów (5,8%), poprawa stanu środowiska (2,1%) i zwiększenie bezpieczeństwa pracy (10,2%).

Analiza efektów (wg przyjętych grup) współpracy z lokalnymi instytucjami wskazuje na znaczne ich zróżnicowanie, w zależności od zakresu działania instytucji. Najwięcej efektów rzeczowych wskazali rolnicy w zakresie działalności instytucji w sferze rynku (43,2% ogólnej liczby wskazań na efekty rzeczowe), efektów ekonomiczno-finansowych (57,3%) i pozaekonomicznych (62,9%) w zakresie polityki rolnictwa i obszarów wiejskich. Rolnicy wskazywali również na znaczne efekty pozaekonomiczne w zakresie działalności instytucji w sferze samoorganizacji (57,2% ogólnej liczby wskazanych efektów) i instytucji wdrożeniowych (61,4% ogólnej liczby wskazanych efektów). Wskazując w tych strefach działania na tak duży udział efektów pozaekonomicznych, rolnicy mieli na uwadze głównie poprawę jakości produktów rolnych, a także poprawę jakości czynnika ludzkiego związanego z rolnictwem.

Analiza przestrzennego wykorzystania organizacji sfery rynku (zaprezentowana na wykresie 4) wskazuje, że w 15 na 16 województw odsetek gospodarstw kontaktujących się regularnie z bankami spółdzielczymi i komercyjnymi oscyluje w przedziale 80–90%. Wyjątkiem w tym zakresie jest województwo warmińsko-mazur-

Wykres 4. Przeciętny odsetek relacji ankietowanych gospodarstw rolnych z instytucjami sfery rynku w ujęciu wojewódzkim

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

skie, w którym tylko nieco ponad połowa ankietowanych rolników deklarowała stałą współpracę z bankiem.

Całościowe ujęcie częstości kontaktów gospodarstw z instytucjami sfery rynku prezentuje wykres 4. W klasyfikacji tej przodują województwa: dolnośląskie, podkarpackie i zachodniopomorskie, w których łącznie gospodarstwa utrzymywały relacje z 4 na 10 wymienionych instytucji sfery rynku.

Najniższy odsetek wykorzystania kontaktów z instytucjami sfery rynku zanotowano w województwach: warmińsko-mazurskim i lubuskim – gospodarstwa kontaktowały się tam odpowiednio: z 2 i 3 organizacjami na 10.

2. Znaczenie lokalnych instytucji finansowych w rozwoju gospodarstw rolnych

W dalszej części opracowania pogłębiono analizę struktury kontaktów gospodarstw z instytucjami finansowymi – bankami spółdzielczymi i komercyjnymi. Były dwa główne tego powody:

- 1) częstość relacji gospodarstw z bankami jest najwyższa – ponad 95% ankietowanych jednostek zadeklarowało utrzymywanie relacji z bankami, z tego prawie $\frac{3}{4}$ utrzymuje relacje o charakterze stałym – wielokrotnie w ciągu roku,
- 2) charakter instytucji finansowych i ich rola w rozwoju obszarów wiejskich są szczególnie. Jak podkreślają badacze, istnieje dodatni związek między funkcjonowaniem systemu finansowego a długookresowym wzrostem i rozwojem ekonomicznym³. Kondycja i sprawność funkcjonowania wiejskiego systemu finansowego bezpośrednio lub pośrednio wpływa na funkcjonowanie i możliwości rozwojowe wszystkich podmiotów gospodarczych zlokalizowanych na obszarach wiejskich. Instytucje te są niezbędnym ogniwem, umożliwiającym wykorzystanie wsparcia finansowego ze środków publicznych przez lokalne społeczności (np. rolników, przedsiębiorców wiejskich czy samorządy lokalne). W ujęciu tym na podkreślenie zasługuje przede wszystkim rola bankowości w kredytowaniu przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie oraz na obszarach wiejskich. Kredytowanie rolnictwa stanowi podstawowy czynnik warunkujący jego prawidłowy rozwój oraz tworzenie bazy kapitałowej, efektywnej alokacji kapitału i stymulowania skłonności inwestycyjnych. Znaczenie kredytu w rolnictwie rośnie od momentu, gdy sektor ten musiał zacząć dostosowywać się do ogólnych trendów występujących w nowoczesnej gospodarce.

³ R. Kata, D. Zając, *Znaczenie lokalnych instytucji finansowych w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, Prace Naukowe Nr 39, Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa, [w:] M. Adamowicz (red.), *Przedsiębiorstwa i organizacje publiczne w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2006, s. 14.

Zgodnie z założeniami teoretycznymi⁴ kredyt rolniczy ma do spełnienia wiele istotnych zadań. Jako jego podstawowy cel wymienia się intensyfikację i rozwój produkcji rolnej. Dodatkowym efektem wykorzystania kapitału obcego w rolnictwie jest wzrost poziomu postępu technicznego, biologicznego i społecznego. Cechy kredytu rolniczego czynią go jednym z najbardziej elastycznych instrumentów zarządzania rolnictwem. Dzięki niemu oddziaływanie na gospodarkę rolną ma charakter przestrzenno-strukturalny, sektorowy oraz przedmiotowy, odnoszący się do poziomu, kierunków oraz struktury produkcji rolniczej. Dwa najistotniejsze z punktu widzenia gospodarstwa rolniczego produkty kredytowe to kredyt inwestycyjny i kredyt obrotowy. Pozytywnym efektem kredytu inwestycyjnego jest przyspieszenie okresu realizacji inwestycji, umożliwienie modernizacji i restrukturyzacji gospodarstw. Kredyt taki ma zazwyczaj długo- bądź średnioterminowy okres spłaty i opiewa na wysoką kwotę (od 1 mln zł wzwyż). Kredyt obrotowy ma zaś za zadanie pomóc w pełnym wykorzystaniu posiadanych przez gospodarstwo zasobów bieżących oraz umożliwia dokonywanie niezbędnych bieżących napraw i nakładów, warunkujących rozpoczęcie nowego cyklu produkcyjnego. W tym zakresie kredyty obrotowe wspomagają rozwój efektywnych podmiotów gospodarczych oraz przyczyniają się do złagodzenia okresowych niedoborów środków pieniężnych, które występują w rolnictwie bardzo często – i są związane z dużą okresowością przychodów rolniczych. W ujęciu ogólnym wśród badaczy zagadnienia istnieje konsensus co do faktu, że kapitał obcy jest niezbędnym i potrzebnym czynnikiem rozwoju rolnictwa, warunkującym podwyższenie jego efektywności i konkurencyjności, aktywizację obszarów wiejskich i wspieranie ich wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju oraz doskonalenie infrastruktury techniczno-produkcyjnej i społecznej na obszarach wiejskich. Przyczyny, dla których rolnicy decydują się na skorzystanie z tej formy finansowania, są wielorakie i można je streścić w następujących punktach:

- ❖ niewydolność dochodowa rolnictwa polegająca na niezdolności gospodarstw do reprodukcji za pomocą prostej akumulacji kapitału własnego,
- ❖ wahania dochodów na skutek sezonowości produkcji oraz czynników pozostających poza wpływem rolnika, tj. np. warunków atmosferycznych,
- ❖ istotne rozbieżności pomiędzy terminem wpływów i wydatków,
- ❖ wzrost zapotrzebowania na zakupione materiały i usługi.

Stopień wykorzystania przez rolników usług bankowych warunkują również zewnętrzne czynniki ekonomiczno-społeczne. Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej rozpoczęło proces pozyskiwania przez rolników dopłat bezpośrednich do użytków rolnych. Jednym z warunków uzyskania dostępu do tych środków finansowych stało się założenie konta (rachunku) w wybranym banku. Usługi bankowe

⁴ T. Siudek, *Bankowość spółdzielcza w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, „Wies Jutra”, Nr 12/2008, s. 6.

stają się dla rolników coraz bardziej dostępne, jednak zakres korzystania z oferty banków przez gospodarstwa rolne jest wciąż silnie zawężony, ograniczając się do rachunku bankowego i związanych z nim podstawowych usług operacyjnych. Jak pokazują badania gospodarstw w południowo-wschodniej Polsce⁵, wciąż niewielki odsetek rolników korzysta tam z produktów kredytowych. Z kredytów obrotowych korzystało 18% rolników, zaś z kredytów inwestycyjnych 13,8% rolników⁶. Na koniec 2006 r. stan zadłużenia z tytułu kredytów rolnych wykazywało 16,8% rolników, w tym z tytułu kredytów inwestycyjnych 8,9% rolników. Ponadto 4,8% rolników wykazywało także stan zadłużenia z tytułu kredytów konsumenckich. Należy podkreślić, że istotny wzrost zainteresowania rolników kredytami, zwłaszcza inwestycyjnymi, jest bezpośrednio związany z objęciem polskiego rolnictwa instrumentami finansowania WPR. Po roku 2004 prawie 60% kredytów inwestycyjnych pobieranych przez rolników to kredyty pomostowe, służące do finansowania przedsięwzięć refundowanych z programów unijnych (głównie w ramach SPO Rolny, a wcześniej SAPARD). Także część kredytów preferencyjnych z linii ARiMR, jak również komercyjnych, była pobierana przez rolników w celu współfinansowania przedsięwzięć powiązanych z absorpcją funduszy unijnych. Blisko 12% rolników korzysta także z kredytu w rachunku bieżącym. Wciąż relatywnie niewielki jest natomiast odsetek rolników korzystających z produktów depozytowych, zaś szczególnie niski z innych, bardziej wyrafinowanych produktów i usług bankowych, np. bankowości elektronicznej.

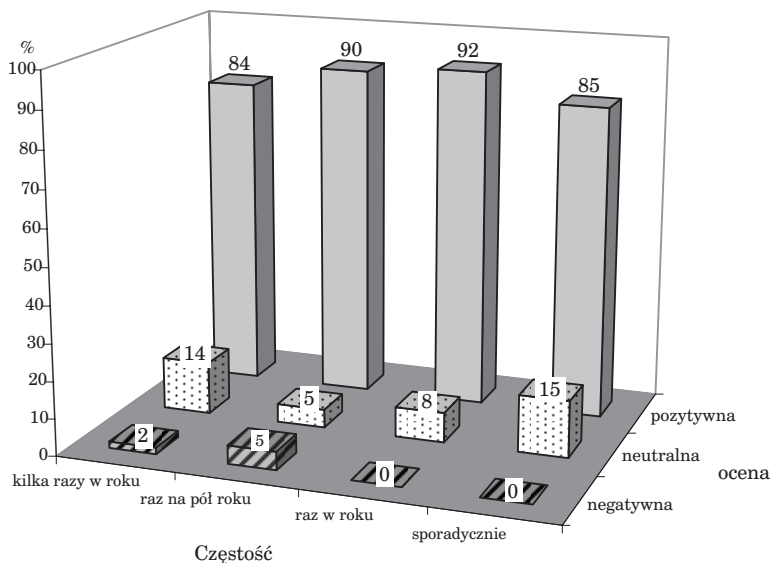
W grupie analizowanych gospodarstw 74,5% zadeklarowało utrzymywanie relacji z bankami częściej niż dwa razy w roku, 5,2% dwa razy w roku, 10% raz w roku oraz nieco ponad 10% sporadycznie, tj. mniej niż jeden raz w ciągu roku. Ogólny poziom zadowolenia z usług bankowych jest wśród badanych rolników wysoki. Na pytanie o zadowolenie z kontaktów z bankami, przeciętnie 87% respondentów podkreśliło swoją pozytywną ocenę oferowanych usług bankowych, przeciwne zdanie wyraziło niecałe 2% badanych rolników, a 11% ankietowanych nie zakreśliło żadnej odpowiedzi. Częstość kontaktów z instytucjami finansowymi jedynie w 1 przypadku rzutowała na przyznane oceny – odsetek rolników kontaktujących się maksymalnie dwa razy w roku z bankiem i wyrażających niezadowolenie z jakości oferty ponaddwukrotnie przewyższał analogiczne wielkości w innych grupach. Udział osób, które nie wyraziły swojego zdania co do oferty bankowej (ocena neutralna), był najwyższy wśród obu skrajnych grup, tj. rolników kontaktujących się z instytucjami bardzo często i sporadycznie. W obu grupach odsetek niezdecydowanych oscylował na granicy 15%.

⁵ R. Kata, *Relacje rolników z bankami po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe SGGW seria; Problemy rolnictwa światowego, tom 2 (XVII), Warszawa 2007, s. 4.

⁶ Dane te dotyczą okresu 2002–2006.

Zbiorczy obraz analizy częstotliwości kontaktów z bankami oraz stopnia zadowolenia z usług prezentuje wykres 5.

Wykres 5. Ocena relacji z bankami badanych gospodarstw według ich częstotliwości

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Ocenę relacji rolników z bankami w ankietowanej grupie gospodarstw w rozbiciu na województwa, w których zlokalizowane były gospodarstwa przedstawia tabela 1.

Z zaprezentowanych danych wynika, że najściślejsze kontakty z instytucjami finansowymi utrzymują rolnicy z województw podlaskiego i śląskiego, gdzie w niemal całej populacji relacje te mają charakter stały. 8 na 10 ankietowanych rolników utrzymuje też stałe relacje ze swoim bankiem w województwach: dolnośląskim, małopolskim, łódzkim, kujawsko-pomorskim i zachodniopomorskim. Odpowiednio niski jest w tych województwach również odsetek rolników, którzy sporadycznie kontaktują się z bankiem. Bardzo niska jest natomiast częstość kontaktów z bankami rolników z województw: opolskiego, mazowieckiego, warmińsko-mazurskiego, a szczególnie świętokrzyskiego, gdzie zaledwie co drugi z ankietowanych rolników przyznaje się do częstych kontaktów z bankami.

W województwach tych ponad $\frac{1}{4}$ gospodarstw kontaktuje się z bankami sporadycznie, tj. rzadziej niż raz w roku. W przeprowadzonym badaniu udało się ustalić pozytywną zależność pomiędzy częstością kontaktów z bankami a ogólną oceną

Tabela 1. Ocena relacji rolników z bankami w ujęciu według województw

Województwo	Częstość kontaktów z bankami				Ocena		
	kilka razy w roku	raz na pół roku	raz w roku	spordycznie	pozytywna	neutralna	negatywna
Dolnośląskie	80,0	6,7	6,7	6,7	93,3	6,7	0,0
Kujawsko-pomorskie	83,3	3,3	3,3	10,0	76,7	20,0	3,3
Lubelskie	72,0	16,0	8,0	4,0	80,0	12,0	8,0
Lubuskie	72,2	5,6	5,6	16,7	94,1	0,0	5,9
Łódzkie	81,0	0,0	4,8	14,3	90,5	9,5	0,0
Małopolskie	84,0	0,0	12,0	4,0	80,0	16,0	4,0
Mazowieckie	58,3	4,2	8,3	29,2	83,3	16,7	0,0
Opolskie	50,0	20,0	10,0	20,0	90,0	10,0	0,0
Podkarpackie	72,0	8,0	12,0	8,0	92,0	8,0	0,0
Podlaskie	92,9	0,0	7,1	0,0	96,4	3,6	0,0
Pomorskie	61,1	16,7	19,4	2,8	91,2	8,8	0,0
Śląskie	92,3	0,0	3,8	3,8	92,3	7,7	0,0
Świętokrzyskie	47,1	0,0	29,4	23,5	94,4	5,6	0,0
Warmińsko-mazurskie	50,0	12,5	12,5	25,0	100,0	0,0	0,0
Wielkopolskie	77,3	2,3	9,1	11,4	74,4	25,6	0,0
Zachodniopomorskie	80,0	0,0	10,0	10,0	66,7	30,0	3,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

oferty bankowej, określoną przez rolników. Najlepiej zostały ocenione banki w województwach: dolnośląskim, lubuskim i podlaskim, również w województwach o niskim odsetku kontaktów stałych – świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim akceptacja usług przekraczała 95% korzystających. Najgorzej swoje kontakty z bankami oceniali rolnicy z województw: kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, lubelskiego i zachodniopomorskiego.

3. Wykorzystanie usług bankowych a ekonomiczne charakterystyki gospodarstw

Biorąc pod uwagę katalog potencjalnych korzyści, jakie literatura przedmiotu przypisuje działalności instytucji finansowych na terenach wiejskich, jak również efekty współpracy, jakich oczekują ankietowani rolnicy dzięki swoim kontaktom z bankami, kolejny etap analizy został poświęcony kwantyfikacji wpływu korzystania z usług bankowych na ekonomiczne charakterystyki gospodarstw, jak również czynników ekonomicznych, demograficznych, społecznych oraz mających charakter organizacyjny, których nasilenie mogło przyczynić się do zróżnicowania częstości kontaktów gospodarstw z bankami, a także oceny jakości tych kontaktów.

Literatura przedmiotu kładzie podstawowy nacisk na rolę banku jako dostawcy kapitału dla gospodarstwa i podmiotu finansującego jego działalność inwestycyjną. Wyniki prezentowanych badań ankietowych wskazują, że rolnicy oczekują od kontaktów z bankami przede wszystkim korzyści związanych ze zwiększeniem produkcji, silniejszym powiązaniem z rynkiem, podniesieniem konkurencyjności, otwarciem nowych możliwości sprzedaży produktów, uzyskaniem nowych opcji finansowych oraz zwiększeniem powierzchni gospodarstwa. Z tego względu analiza charakterystyk gospodarstwa dotyczyła w pierwszym rzędzie wpływu relacji z bankami na siłę ekonomiczną gospodarstwa – mierzoną wielkością ESU, wielkością użytków rolnych, a także wielkością produkcji, dochodu netto i inwestycji – zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i w odniesieniu do nakładów pracy oraz liczby zatrudnionych w gospodarstwie.

Rezultaty analizy (zaprezentowane w tabeli 2) wskazują na istotne różnice charakterystyk ekonomicznych gospodarstw utrzymujących relacje z bankami w stosunku do gospodarstw, które nie korzystają z usług bankowych. Gospodarstwa korzystające z usług banków komercyjnych i spółdzielczych mają średnio wyższą zasobność w użytki rolne, większy dochód netto i wyższą wartość produkcji w ujęciu zarówno bezwzględnym, jak i relatywnym. Gospodarstwa utrzymujące relacje z bankami charakteryzuje również wyższa skłonność do inwestycji niż gospodarstwa nie utrzymujące relacji z bankami. Tylko w odniesieniu do wskaźnika siły ekonomicznej (ESU) zanotowano przewagę gospodarstw niekorzystających z usług bankowych – wynika ona jednak prawdopodobnie ze stosunkowo małej liczebności tej grupy kontrolnej.

Aby potwierdzić wyniki badania opisowego w celu określenia istotności różnic poziomu wskaźników ekonomicznych gospodarstw dla grup, które korzystały i nie korzystały z usług banków, przeprowadzono analizę ANOVA (nieparametryczny test równości średnich). Na poziomie istotności 10% analiza wariancji pozwoliła na odrzucenie hipotezy zerowej jedynie w przypadku wielkości użytków rolnych (wartość statystyki F 2,44, przy $p = 0,064$) oraz poziomu produkcji w odniesieniu do łącznej liczby godzin pracowanych w gospodarstwie (statystyka F 2,287, przy

Tabela 2. Przeciętne wartości charakterystyk ekonomicznych gospodarstwa, w zależności od wykorzystania częstości relacji z bankami

Relacja z bankami	ESU	UR	D/h zł/godz	D/p zł/prac.	P/h zł/godz	P/p zł/prac.	I/h zł/godz	I/p zł/prac.
Nie korzysta	28,9	23,2	15,3	35 212,5	40,7	95 256,5	19,2	44 412,4
Korzysta	15,9	55,5	20,0	48 094,7	52,6	126 491,4	19,0	38 380,6
Kilka razy w roku	18,2	60,4	21,4	50 916,0	56,0	133 208,0	20,2	38 161,3
Raz na pół roku	7,6	53,9	19,5	50 675,2	50,5	130 970,1	18,9	45 345,8
Raz w roku	7,6	38,8	17,1	39 179,5	44,7	104 279,3	14,0	34 414,8
Sporadycznie	12,7	40,5	13,6	36 313,8	39,0	100 417,6	16,1	40 476,4

D/h (P/h) – dochód netto (wartość produkcji) na sumę nakładów pracy (w godzinach)

D/p – dochód netto (wartość produkcji) na liczbę zatrudnionych

I/h – inwestycje na sumę nakładów (w godzinach)

I/p – inwestycje na liczbę zatrudnionych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

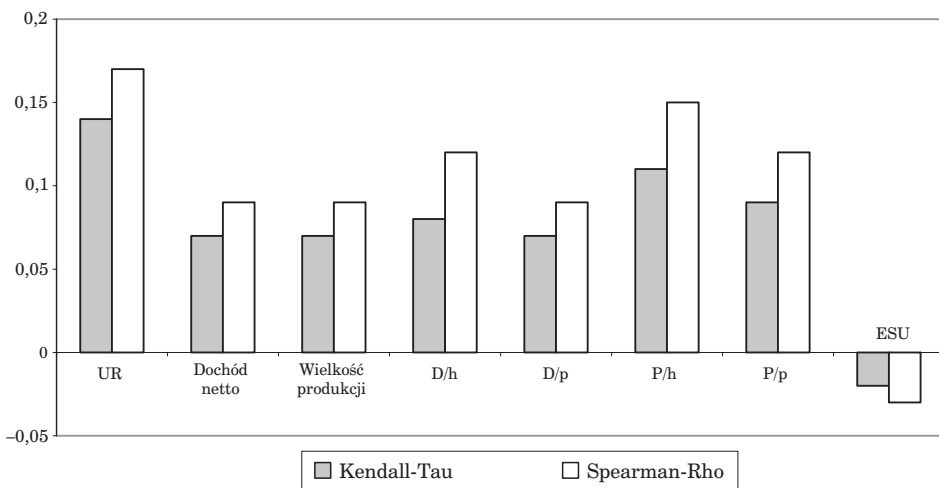
$p = 0,079$). Dla pozostałych cech ekonomicznych gospodarstwa przeprowadzona analiza ilościowa nie wykazała istotnych statystycznie różnic pomiędzy wartościami średnich w grupach jednostek, które korzystały i nie korzystały z usług instytucji finansowych. W dalszej kolejności podjęto również próbę weryfikacji statystycznej hipotezy o wpływie częstości kontaktów z instytucjami finansowymi na wielkości ekonomiczne charakteryzujące badane gospodarstwa. Wyniki badania ANOVA dla gospodarstw korzystających z usług finansowych banków kilka razy w roku, raz na pół roku, raz w roku i sporadycznie wskazują na istnienie statystycznie istotnej różnicy średnich wartości użytków rolnych, poziomu inwestycji oraz wielkości produkcji w odniesieniu do nakładów pracy w grupach jednostek deklarujących bardzo bliskie (kilka razy w roku) i bardzo rzadkie (sporadyczne) relacje z bankami.

Podstawą do stwierdzenia różnic średnich w poszczególnych grupach gospodarstw były wartości testów post-hoc porównań wielokrotnych Scheffe⁷. Według nich można przyjąć hipotezę o dodatniej zależności pomiędzy częstością kontaktów z bankami a ekonomicznym poziomem rozwoju gospodarstwa. Średnie wielkości areалу użytków rolnych, wartości produkcji i dochodu netto (w ujęciu bezwzględ-

⁷ Testy post-hoc – jeżeli analiza wariancji wykaże istotne różnice pomiędzy rozpatrywanymi grupami, należy przeprowadzić dalsze testy, mające odpowiedzieć na pytanie, które z porównywanych populacji są odpowiedzialne za odrzucenie hipotezy zerowej.

nym i relatywnym) oraz inwestycji rosną stopniowo wraz z przejściem między grupami jednostek o coraz wyższej częstotliwości relacji z instytucjami finansowymi. Aby potwierdzić zaobserwowany trend, przeprowadzono dodatkowo analizę korelacji (w ujęciu wskaźników T-Kendalla i P-Spearmana) pomiędzy częstotliwością relacji z bankami a cechami ekonomicznymi gospodarstwa. Wyniki analizy prezentuje wykres 6.

Wykres 6. Analiza korelacji częstotliwości wykorzystania usług bankowych i charakterystyk ekonomicznych gospodarstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Dla wszystkich badanych charakterystyk gospodarstwa związek częstotliwości relacji i wskaźników ekonomicznych był dodatni (w przedziale 10–20%) i istotny statystycznie. Jedynym wyjątkiem jest wskaźnik siły ekonomicznej gospodarstwa ESU – gdzie stwierdzona zależność miała kierunek ujemny i nie była istotna statystycznie. Jednym z celów przeprowadzonego badania było również ustalenie czynników mających potencjalny wpływ na fakt korzystania z usług bankowych i ich częstotliwość.

W odniesieniu do charakterystyk demograficznych, ekonomicznych i społecznych gospodarstw, które mogły potencjalnie warunkować fakt i częstotliwość kontaktów z instytucjami finansowymi, pod uwagę wzięto poziom wykształcenie kierowników gospodarstw (odsetek osób posiadających wykształcenie co najmniej średnie), wiek i wykształcenie kierunkowe (rolnicze) kierowników, dostęp do

Internetu w gospodarstwie, wykorzystanie środków pomocowych w latach 2004–2006 oraz zamiar skorzystania z programów ROW w latach 2007–2013, a także formę sprzedaży produktów rolniczych preferowaną przez gospodarstwo (możliwe warianty odpowiedzi przewidywały: sprzedaż jednorazową doraźną, sprzedaż jednorazową powtarzalną, sprzedaż w ramach interwencji państwowej, sprzedaż jednorazową standaryzowaną oraz współpracę długookresową). Zbiorcze charakterystyki wymienionych cech gospodarstw prezentuje tabela 3. Analiza wyliczonych wartości wskazuje, że kontakty z bankami utrzymywali na ogół rolnicy młodszy, lepiej wykształceni (zarówno w odniesieniu do wykształcenia ogólnego, jak i specjalistycznego), prowadzący gospodarstwa mające dostęp do Internetu, korzystający z pomocy w ramach PROW 2004–2006 i deklarujący zamiar skorzystania z tej pomocy w przyszłym okresie programowania. Szczególnie ta ostatnia cecha odróżnia w sposób istotny gospodarstwa korzystające z usług banków (84% odpowiedzi potwierdzających zamiar wykorzystania środków PROW w latach 2007–2013) oraz te, które kontaktów z instytucjami nie utrzymują (jedynie 35% pozytywnych odpowiedzi). Podobna skala rozbieżności wskaźników dla obu grup gospodarstw została zaobserwowana w odniesieniu do wskaźnika wyboru formy sprzedaży w postaci współpracy długookresowej. Proporcje na korzyść gospodarstw utrzymujących relacje z bankami wynoszą tu 45% do 19%. W przypadku częstości relacji z bankami trudno zauważyć jakikolwiek przeważający trend w zachowaniu cech gospodarstwa. Jednoznaczne wskazanie na np. rosnący udział rolników legitymujących się co najmniej średnim wykształceniem bądź przynależnych do grupy osób znajdujących się w wieku produkcyjnym wraz ze zwiększaniem się częstości kontaktów z instytucjami finansowymi nie jest możliwe. Opisowa analiza charakterystyk gospodarstw nie ujawniła zatem istotnych zależności statystycznych. Biorąc to pod uwagę, podjęto próbę estymacji modelu logitowego o binarnej zmiennej zależnej (korzysta bądź nie korzysta z usług bankowych), którego celem była statystyczna weryfikacja cech gospodarstwa odpowiedzialnych za zróżnicowanie kontaktów z bankami (tj. za fakt ich podjęcia bądź niepodjęcia). Zmienne objaśniające w modelu stanowił zbiór charakterystyk gospodarstwa opisany powyżej. Obliczony model wykazał jedynie marginalną istotność statystyczną – statystyka Hosmera-Lemeshow na poziomie 0,89, przy $p = 0,76$, wskaźnik adjusted-R² na poziomie 0,12, zaś jedyną charakterystyką gospodarstwa, która istotnie statystycznie wpłynęła na zróżnicowanie prawdopodobieństwa podjęcia przez gospodarstwo współpracy z bankami, był wskaźnik chęci skorzystania ze środków PROW na lata 2007–2013. Fakt zadeklarowania chęci skorzystania z programów pomocy UE podnosił prawdopodobieństwo wejścia w relacje z bankami o 12%.

PODSUMOWANIE

Reasumując, można wysnuć następujące konkluzje dotyczące kontaktów gospodarstw z lokalnymi instytucjami pochodzącymi z grupy organizacji wspierania rynku.

1. Najistotniejsze relacje w tej grupie instytucji – zarówno w ujęciu ilościowym, jak i w odniesieniu do zadowolenia z jakości usług/relacji – zachodzą pomiędzy gospodarstwami a bankami.
2. Oczekiwane rezultaty kontaktów dotyczą przede wszystkim poprawy sytuacji finansowej gospodarstwa i łatwiejszego dostępu do źródeł finansowania.
3. Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych wskazują, że gospodarstwa korzystające z usług bankowych mają przeciętnie większą powierzchnię użytków rolnych oraz wyższy poziom produkcji.
4. Czynnikiem w największym stopniu warunkującym chęć podjęcia kontaktów z bankiem było w badanej próbie gospodarstw wykorzystanie środków pomocowych z UE.

Bibliografia

Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., *Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2008.

Dołęgowski T., *Konkurencyjność instytucjonalna i systemowa w warunkach gospodarki globalnej*, Monografie i Opracowania nr 505, Wyd. SGH, Warszawa 2002.

Gajowiak D., Malinowski P., *Rola banków spółdzielczych w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, Prace Naukowe nr 39: *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*.

Kata R., Zając D., *Znaczenie lokalnych instytucji finansowych w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, Prace Naukowe nr 39: *Zrównoważony i trwały rozwój wsi i rolnictwa*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Przedsiębiorstwa i organizacje publiczne w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2006.

Kata R., *Relacje rolników z bankami po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe SGGW, seria: Problemy rolnictwa światowego, t. 2 (XVII), Warszawa 2007.

Siudek T., *Bankowość spółdzielcza w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce*, „Wieś Jutra”, nr 12/2008.